

ВЪЗНИКВАНЕ И РАЗВИТИЕ НА УСЛОВНОТО ОСЪЖДАНЕ В БЪЛГАРИЯ (1904 - 1968 г.)

Гл. ас. Ралица Светлозарова Костадинова, доктор по право
Нов български университет

EMERGENCE AND DEVELOPMENT OF CONDITIONAL SENTENCING IN BULGARIA (1904 - 1968)

Senior Lecturer Ralitsa Svetlozarova Kostadinova, PhD
New Bulgarian University

***Анотация:** Условното осъждане е институт, който традиционно присъства в съвременното наказателно законодателство. Настоящият доклад проучва въпроса кога възниква т. нар. условно осъждане и как се развива концепцията за него в българското наказателно право. Чрез анализ на актовете, регламентиращи института през XX век и съпоставка с действащата правна уредба ще се направят изводи относно тенденциите в развитието на условното осъждане в България в периода след Освобождението до 1968 г.*

***Ключови думи:** условно осъждане, наказание, наказателно право*

***Abstract:** Conditional sentencing is an institute, which traditionally may be found in modern criminal legislation. This report examines the question about the emergence of the so-called conditional sentencing and about its development in Bulgarian criminal law. Through analysis of the legal framework of the institution in the twentieth century and comparative analysis with current legislation conclusions are made in the report about contemporary trends in conditional sentencing in Bulgaria in the period after the Liberation until 1968.*

***Keywords:** Conditional Sentencing, Punishment, Criminal Law*

Увод

По данни на Националния статистически институт през второто шестмесечие на 2012 г. по отношение на 39.6% от обвиняемите лица е постановено условно осъждане [14]. Тези значителни размери на приложимостта на т. нар. условно осъждане провокираха изследователския интерес към този институт на наказателното право. Целта на проучването е да изясни кога и как се въвежда условното осъждане в България и какво развитие търпи този институт през периода 1904-1968. Обемът на настоящия доклад налага в изложението да бъдат маркирани само най-важните моменти.

I. Установяване на условното осъждане в Европа в края на XIX век

Институтът на условното осъждане е установен в Европа в края на XIX век, когато в Белгия е приет закона от 31 май 1888 г. В него е била предвидена възможност, когато съдът налага наказание до 6 месеца лишаване от свобода на неосъждано лице да

отложи неговото изпълнение за определен срок, но не по-дълъг от 5 години. Три години по-късно и във Франция се появила подобна възможност за отлагане изпълнението на наказанието. Тя била уредена в т. нар. Закон Беранже от 1891 г., според който изпълнението на наказанието се отлагало, когато *наложеното наказание е до пет години* и лицето е неосъждано [1, с. 524]. Законодателното въвеждане на условното осъждане в Европа било съпътствано и от задълбочени научни дискусии във връзка с него. Така например през 1890 г. в рамките на Четвъртия международен конгрес по наказателно право бил поставен на обсъждане проблема за необходимостта и целесъобразността от въвеждането на условното осъждане и в руското наказателно право [2, с. 332]. Тези кратки исторически бележки дават основание да се приеме, че в края на XIX век, когато България е поставена през предизвикателството да изгражда своята наказателноправна система, институтът на условното осъждане е бил вече познат в европейските страни. При това положение интерес предизвикват отговорите на въпросите по какъв начин са възприети достиженията на съвременната европейска мисъл и как те са повлияли на разбирането за условно осъждане в българската наказателноправна система. Това ще позволи да се направят изводи във връзка с тенденциите в развитието на този вид освобождаване от изтърпяване на наложено наказание в България в началото на XXI век.

II. Въвеждане на условното осъждане в българското наказателно право

1. Наказателен закон от 1896 г.

Прегледът на първия български **Наказателен закон от 1896 г. (НЗ 1896)** показва, че институтът на т. нар. „условно осъждане“ не е бил възприет от него. Не се среща нито изрична негова правна уредба, нито пък той се споменава във връзка с уредбата на други институти. Това обаче не означава, че осъдените лица са били напълно лишени от възможност за освобождаване от изпълнение на наложено вече наказание. Така в чл. 23-25 от НЗ 1896 г. била предвидена възможност осъдените лица да бъдат частично освободени от изпълнение на наложено наказание чрез института на предсрочното освобождаване. Във връзка с анализа на предсрочното освобождаване изтъкнатият учен от този период *III. Романо* споменава: „извънредно интересни са разпоредбите на §36 и следващите от германския П. 25, който в §36-§37 се занимава с института на условното опрощаване (институт, известен както на германското, така и на Б.Н.З). В Американските съединени щати, Белгия, Австрия, Франция и новия Китайски НЗ от 1. IX. 29 г. срещаме този институт под формата на *условно отлагане изпълнението на наказанието*, ако осъденият се държи примерно в известен период от време след присъдата. Поради възпитателното му въздействие този институт е бил възприет и от германския закон за юношеските съдилища от 1922 г.“ [3, с. 193].

Видно е, че макар институтът на условното осъждане да не бил уреден в първия български НЗ, той е привличал вниманието на българските юристи, които са познавали неговата същност и различните му видове. Ето защо при обсъждането на проекта за Наказателен закон в VIII Обикновено Народно събрание народният представител Атанас Краев отбелязва „добре щеше да бъде, ако предвидеше в закона и условното наказание, т. е. *condemnation conditionnelle*, което е установено и във Франция от Беранжа, и във Белгия.“ [4, с. 28]. След повдигането на този въпрос вносителят на законопроекта Константин Стоилов дава следното обяснение за отсъствието на института на условното осъждане: „единственото съображение беше това, да не би да достигнем противоположни резултати: да не би догдето не е установена у нас тая магистратура, да не би да достигнем до комшийски съображения, да докараме до безнаказаност хорските престъпления... Страхът да не би злоупотребленията да преминат границата и да създадем една безнаказаност за известни престъпници, ни възпря да приемем в проекта

новия институт“ [4, с. 41]. Тази позиция на Стоилов може да бъде подкрепена, тъй като особеностите на българското общество непосредствено след Освобождението действително са били сериозен контрамотив за въвеждането на института на условното осъждане. Известно е, че по онова време много малко са били образованите хора, които са могли да бъдат назначени на съдебни длъжности [5]. „Между тия съдии има няколко души, които са със завършено или полузавършено юридическо образование из разните университети в Европа“ [6, 64]. Дори нерядко те са правораздавали според обичайните правила или не са прилагали точно действащото писано право. Оказва се, че едва след десетилетие българското общество ще узрее, за да се възползва от постижението на европейското наказателно право във връзка с т. нар. условно осъждане.

2. Закон за условното осъждане от 1904 г.

2.1. За пръв път в българската правна система се въвежда термина „условно осъждане“ с **Закона за условното осъждане (ЗУО)**, утвърден с Указ от 31.12.1903 г., под № 95, обн., ДВ, бр. 3 от 5.01.1904 г. Така повече от 100 години терминът „условно осъждане“ продължава да се използва в българското законодателство, наказателноправната теория и съдебна практика, без да се забравя, че първоизточникът на ЗУО е френско-белгийската школа от края на XIX век. [7, с. 245], [8, с. 509]. Това реципиране ясно проличава при предпоставките за приложението на института. Техният анализ показва, че съдът е можел да постанови отлагане на изпълнението на наложено вече наказание при наличие на две условия:

- първо, ако наложеното наказание е лишаване от свобода до една година, „запиране“ или глоба и
- второ, ако подсъдимият не е бил осъждан на лишаване от свобода за престъпление от общ характер.

Следователно условно осъждане е можело да се постанови само при краткосрочното лишаване от свобода, подобно на белгийския модел на условно осъждане. Прави впечатление, че става дума за обективни предпоставки, които не следва да се преценяват от съда. Достатъчно било лицето да не е осъждано и съдът да му е наложил леко наказание (лишаване от свобода до 1 година, запиране или глоба). Субективна преценка относно личността на престъпника и възможността за неговото поправяне не е била необходима. Ето защо с основание може да се твърди, че *условното осъждане в България в началото на XX век се е разглеждало като алтернатива на краткосрочното лишаване от свобода и другите по-леки наказания.*

2.2. Периодът на изпитателния срок, установен в Закона за условното осъждане е бил **абсолютно определен с оглед на продължителността си, а именно 3 години.** Съдът е нямал възможност да индивидуализира този срок с оглед особеностите на дееца и на престъплението. Тази особеност показва, че *в началото на XX век условното осъждане в България не се е възприемало като възможност за индивидуализация на наказателната отговорност с оглед вида на извършеното престъпление и особеностите на дееца. По такъв начин условното осъждане се оказва единствено проява на принципа на хуманизъм в наказателното право чрез стесняване приложното поле на наказателната репресия.*

2.3. Действието на условното осъждане се е изразявало в това, че лицето не е изгърпявало реално наложеното му наказание лишаване от свобода. Единственото изискване било в изпитателния срок да не бъде осъдено на лишаване от свобода или на друго по-тежко наказание за извършено престъпление от общ характер. Законът дори изрично формулира правната последица от изтичането на изпитателния срок и неизвършването на престъпления, а именно, че „осъждането ще се счита за нестанало“.

На това основание Н. Долапчиев прави погрешния извод, че при условното осъждане „под условие е поставено самото осъждане“ [8, с. 511]. Във връзка с това, Върховният касационен съд изразява обратното становище приемайки, че „въпросният израз е вмъкнат, за да се забрани изпълнението на присъдата, а не да се амнистира престъпника“ (реш. 484/1940 г. III).

2.4. В подкрепа на тезата, че осъждане има е положението, че ако освободеният от изпълнение на наказанието бъде осъден за престъпление, извършено в тригодишния изпитателен срок, първото наказание ще бъде изпълнено „заедно с допълнителните наказания и неспособности, без да може да се смесва съ второто“ (чл. 1 от ЗУО). Ето защо на председателите на съдилищата и на мировите съдии е вменено задължение след като бъде произнесено отлагане на изпълнението да предупредят осъдения, че в случай на ново осъждане в срок от 3 години, първото наказание ще бъде изпълнено без да може да се прави кумулация с второто наказание. Чл. 3 от ЗУО изрично указва, че наказанието за второто престъпление ще бъде в условията на рецидив, съгласно чл. 70 от Наказателния закон от 1896 г .

Следва да се отбележи, че освен в Закона за условното осъждане в периода до 1951 г., когато бил приет нов Наказателен закон, и в други нормативни актове е била уредена възможност за освобождаване от изтърпяване на наложено наказание. Тези актове ще бъдат разгледани по-нататък в изложението.

3. Условното освобождаване от изпълнение на наложено наказание според Наредба-закон от 1937 г.

Както е известно, след идването на власт на политическия кръг „Звено“ и Военния съюз на 19 май 1934 г. цар Борис III разпуска XXIII Обикновено Народно събрание, а избори за ново се провеждат едва през 1938 г. През този четиригодишен период законодателната дейност се е извършвала от Министерския съвет, който издавал Наредби-законови, една от които е свързана с отлагане изпълнението на наложени вече наказания. Тя ще бъде анализирана по две основни съображения. Първо, защото твърде малко се споменава в наказателноправната литература [9] и второ, защото както е видно от заглавието на акта, той има връзка с разглеждания институт на условното осъждане, който по своята правна същност също е вид пълно освобождаване от изтърпяване на наложено наказание. Това на свой ред поставя въпросът какви са особеностите на това освобождаване от наказание и дали това оказва влияние върху приложимостта на условното осъждане.

Наредбата-закон за освобождаване от изтърпяване наказания за престъпни деяния, извършени до 16 юни 1937 г. е утвърдена с Указ № 171 от 22.06.1937 г., обн., ДВ, бр. 132 от 23.06.1937 г., изм. и доп., бр. 140 от 2.07.1937 г. Тя съдържа следните видове освобождаване от изпълнение на наказание. Първо, пълно освобождаване от изтърпяване на наказание, подобно на амнистията. То обхваща *всички лица, които са извършили престъпление преди 16 юни 1937 година, за което вече е постановена присъда или предстои и е наложено наказание:* 1) до три години строг тъмничен затвор или тъмничен затвор или съответно наказание по Военно-наказателния закон (чл. 13 и чл. 14); 2) гаупвахт или друго по-леко наказание по чл. 14, т. А от Военно-наказателния закон; 3) изпращане в дисциплинарната рота по всички степени или друго по-леко наказание по чл. 14, т. Б от Военно-наказателния закон; 4) глоба, заменена с затвор или запиране, ако глобата е наложена по наказателния закон и деецът е несъстоятелен. Изрично е указано, че осъждането за множество престъпления в условията на чл. 67 от НЗ (съвкупност) или 70 от НЗ (рецидив) е пречка за приложението на това освобождаване. Втората възможност, която се предвижда в Наредбата-закон от 1937 г., е срока на наложеното наказания да се намали с три годин. Тази възможност касае

наложените наказания тъмничен затвор за повече от 3 години и временен строг тъмничен затвор повече от 3 години (чл.2 от Наредбата-закон 1937). Следва да се има предвид, че ако присъдата не е издадена още, съдът при постановяването ѝ прилага намаленията, предвидени в чл. 1 и чл. 2 , след като определи наказанието за дееца.

Трябва да се спомене възможността да бъдат освободени от изтърпяване на наказание и лицата, които са се отклонили от изпълняването на влязла в сила присъда. Осъдени на повече от три години тъмничен или временен строг тъмничен затвор са могли да се възползват от дадените освобождавания *ако в четири месечен срок от обнародването на наредбата-закон в Държавен вестник се явят да изтърпят разликата от наказанията по присъдата и даденото освобождение.* (чл. 4 от Наредбата).

Уредените в Наредбата благоприятни за дееца последици били отменяни, *ако през следващите пет години (считано от 16 юни 1937 година) освободените лица бъдат осъдени за друго престъпление от общ характер.* При това положение те е трябвало да изтърпят и остатъка от наложеното им наказание и наказанието за новото престъпление като при определяне на второто наказание не са се прилагали правилата за съвкупност. В този смисъл характерът на въведените видове освобождение от изтърпяване на наказание, е условен и зависи от последващото поведение на дееца.

4. Военно-наказателен закон от 1949 г.

През 1949 г. влиза в сила Военно-наказателен закон (ВНЗ 1949), обн., ДВ, бр. 21 от 28.01.1949 г., който урежда въпросите за престъпленията и наказанията по отношение на особена категория лица, а именно военните лица. Според чл. 36 от ВНЗ, ако съдът след като *наложи наказание лишаване от свобода до 3 години* намери, че *степенна на опасност на осъдения* не изисква задължителното изпълнение на наложеното наказание, той може да постанови „условно осъждане“. Съдът определя в присъдата изпитателен срок, който не може да бъде по-малък от 3 години и по-голям от 6 години. Така максималният размер на изпитанието според ЗУО (3 години) бил превърнат в специален минимум по специалния закон. Подобно увеличаване на изпитателния срок може да се обясни от една страна с по-високата степен на обществена опасност на т. нар. военни престъпления, а от друга с практиката по приложението на условното осъждане, която е наложила подобно удължаване. Това разбиране е възприето и приетия през 1951 г. наказателен закон.

III. Кодификация на правната уредба на условното осъждане

1. Наказателен закон от 1951 г.

През 1951 г. материята, свързана с условното осъждане, се инкорпорира в приетия Наказателен закон (НЗ 1951). Правната уредба на разглеждания институт се съдържа в чл. 48-49 от НЗ 1951. Дадена била възможност изпълнението на наказанието да се отложи при кумулативно наличие на следните три условия: първо, на дееца е наложено наказание до три години лишаване от свобода или по-леко наказание; второ, деецът не е осъждан преди това на лишаване от свобода или по-тежко наказание за престъпление от общ характер; трето, за поправяне на деецът да не е нужно да търпи реално наложеното му наказание. Решението на съда за отлагането на изпълнението на наказанието би било оправдано, само когато с оглед личността на дееца и особеностите на деянието, осъждането заедно с отлагането са достатъчни, за да бъде постигната задачата на специалната превенция [10, с. 488].

Обвързването на приложимостта на условното осъждане с преценка на личността на дееца дава основание да твърди, че през 50-те години на ХХ век *институтът вече се е разглеждал като форма на индивидуализация на наказателната отговорност.* Тази хипотеза се потвърждава и от въвеждането на относително определен изпитателен срок. При това положение съдът е можел да индивидуализира в

пълна степен срока на изпитанието с оглед личността на дееца и особеностите на извършеното престъпление. След като съдът установял наличието на законоустановените предпоставки е можел да отложи изпълнението на наказанието за срок от 3 до 10 години. По думите на съвременниците на НЗ 1951 „по-голямата продължителност на изпитателния срок при условното осъждане по новия наказателен закон дава по-голяма възможност да провери поведението на осъдения и е по-голяма гаранция за поправянето му.“[11, с. 36].

Въпреки големите очаквания, които са се възлагали пред изпитателния срок следва да се отбележи, че осъденото лице *не е било поставяно под надзор през този период*. Единственото условие, което е трябвало да спазва условно освободения е да не върши нови престъпления от общ характер, наказани с лишаване от свобода. Следователно извършването на престъпления от частен характер, както и такова от общ характер, но с наложено наказание поправителен труд или по-леко наказание, не е водело до изтърпяване на отложеното наказание.

Според НЗ 1951 г. повторно условно осъждане е недопустимо (чл. 49, ал. 2 от НЗ 1951). Дори действието на реабилитацията е било ограничено, защото нормата предвижда, че: *„Когато спрямо едно лице изпълнението на наказанието е било отложено веднъж, повторно условно осъждане не се допуска, макар то и да е реабилитирано“*. Това положение е отменено с „Известие“, бр. 12 от 1956 г. а с това и недопустимостта за повторно прилагане на института по отношение на осъдените лица.

2. Наказателен кодекс от 1956 г.

Известно е, че през 1956 г. наказателния закон е пренаименуван в Наказателен кодекс (НК 1956). Що се касае до систематичното място на разглеждания институт, то неговата правна уредба се запазва в Глава VIII „Условното осъждане“, която обхваща членове 48 и 49. Те уреждат правната възможност съдът да отложи изпълнението на наложеното наказание за срок от три до шест години (преди това е 10 години). Условието са това са три: първо, когато наложеното наказание е лишаване от свобода до три години или е друго по-леко наказание; второ, ако лицето не е осъждано на лишаване от свобода или на по-тежко наказание за престъпления от общ характер и трето, ако съдът намери, че за поправянето му не е наложително да изтърпи наказанието (чл. 48). Подобно на действалата до момента правна регламентация, ако до изтичане на изпитателен срок осъденият извърши друго престъпление от общ характер, за което макар и след този срок му бъде наложено наказание лишаване от свобода или по-тежко наказание, деецът изтърпява отделно и отложеното наказание. Изрично е указано, че “ в противен случай отложеното наказание не се изтърпява“.

Както вече, бе отбелязано в предходната редакция на наказателния закон (от 1951 г) повторното прилагане на условно осъждане по отношение на осъдени лица, е била недопустима, въпреки че лицето вече е реабилитирано. Основанието за това се съдържало в чл. 49, ал.2. С изменението от 10.02. 1956 г. , обн. в бр. 12 на „Известия“, тази разпоредба е отменена. Така ограничението отпада и следователно няма пречка условно осъждане да се прилага няколко пъти спрямо едно лице, стига да са налице посочените по-горе три предпоставки. Те ще са налице дори и лицето да е осъждано, но за престъпление от частен характер (р. 138-58-III н.о.; р. 600-55-II н.о.[12, с. 138-144.] или пък от общ характер, но лицето е реабилитирано (р. 226-58-III н.о.)

3. Наказателен кодекс от 1968 г. и въвеждането на възпитателните грижи

Съществена промяна в разбирането за условно осъждане и за неговите цели се осъществява с приемането на Наказателния кодекс от 1968 г. (НК 1968). В него за пръв път в съдържанието на условното осъждане са включени специални допълнителни задължения, които се възлагат на дееца през изпитателния срок, а именно: Първо, по

отношение на непълнолетните лица да се полагат възпитателни грижи (чл. 67, ал. 3); Второ, по отношение на пълнолетните лица съда преценява необходимостта от възпитателни грижи (чл. 67, ал. 1 НК). Така предвидени възпитателните грижи са можели да се възлагат на обществени организации, на трудовия колектив или на определени лица, а общия контрол върху тях се е осъществявал от районния съд по местожителството на осъдените лица (чл. 67, ал.4 НК).

Заклучение

Още след приемането на НК 1968 г. проф. Иван Ненов отбелязва: „касае се за съществен нов елемент на режима на условното осъждане, който може да има особено полезно действие *при условие, че действително се осъществи на практика* (курсивът мой Р.К.)“ [13, с. 504]. Тази констатация е вярна и днес, когато в обществото се счита, че лицата, спрямо които е приложено условно осъждане, са „оправдани“ и „неосъдени“. Подобно положение може да се обясни единствено със съществуването на един недобре функциониращ механизъм за ограничаване и поправяне на осъдените лица през изпитателния срок на условното осъждане. Те остават без наблюдение и контрол и по този начин не само, че не се реализират целите на отложеното наказание по отношение на осъденото лице, но и не се постига общопредупредителното въздействие върху цялото общество.

ЛИТЕРАТУРА

1. Наказателно право. Обща част. Под редакцията на В. Д. Меншагин. Превод от руски на четвъртото преработено издание, С., 1950.
2. *Tarbagayev, A.I.* Alternative sanctions in Russian Criminal law: historical roots and present-day trends. In: Review of Central and East European law. 1998, № ¾.
3. *Романо, Ш.* Коментар на Наказателния закон. Том първи, част първа (чл.1-50), София, печатница С. М. Стайков.
4. *Голубов, А.* Наказателен закон. Текстовете, законодателни материали, изчерпателен книгопис. Том I, С., 1939.
5. *Kirov, J.* Foreign Law Between “Grand Hazard” and Great Irritation: The Bulgarian Experience After 1878. Theoretical Inquiries in Law. Volume 10, Number 2 July 2009.
6. *Караманов, Вл.* Страници из нашето правосъдно дело от първите години след Освобождението“. В: Адвокатски преглед. Год. XXI (1940-1941), № 2.
7. *Токушев, Д.* История на новобългарската държава и право 1878-1944, София, Сиби, 2008.
8. *Доланчиев, Н.* Наказателно право. Фототипно. изд., С, 1994.
9. *Гунева, М.* Амнистията по наказателното право на НРБ. Наука и изкуство, С., 1988.
10. *Ненов, Ив.* Наказателно право на НРБ. Обща част, Наука и изкуство, С., 1963.
11. *Кацарски, Н.* За условното осъждане. *Социалистическо право*, 1955, № 4.
12. Наказателен кодекс, текст, съдебна практика, литература. Наука и изкуство, С. 1961.
13. *Ненов, Ив.* Наказателно право на Народна република България. Обща част, второ издание. София, Наука и изкуство, 1972.
14. Доклад на Националния статистически институт „Престъпления, завършили с осъждане, и осъдени лица през второто шестмесечие на 2012 година предварителни данни, достъпен в интернет на адрес: http://www.nsi.bg/EPDOCS/Crime2012H2_C90TY9D.pdf [12.06. 2013]